

O’QUVCHILARDA TAYANCH MA’NAVYI KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA TARBIIYA FANINING O’RNI VA AHAMIYATI

Muallif: Sa’dullayeva Dilbar Ibraximovna¹

Affiliyatsiya: Xalqaro Nordik Universiteti 2 -kurs magistranti¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17330936>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola maktab o’quvchilarida tayanch ma’naviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida tarbiya fanining ahamiyati va pedagogik imkoniyatlarini o’rganishga bag’ishlangan. Maqolada o’quvchilarda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy mas’uliyat, milliy va umuminsoniy tamoyillar asosida ma’naviy kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari tahlil qilinadi. Shuningdek, tarbiya fanining mazmuni, interaktiv metodlar va amaliy mashg’ulotlar orqali o’quvchilarda ma’naviy ongni shakllantirish usullari ko’rsatib o’tiladi. Tadqiqot natijalari maktab pedagoglari va ta’lim tizimi vakillari uchun foydali bo’lishi mumkin.

Kalit so’zlar: Tayanch ma’naviy kompetensiyalar, tarbiya fani, o’quvchilarda axloqiy rivojlanish, pedagogik metodlar, ma’naviy tarbiya, interaktiv mashg’ulotlar, ijtimoiy mas’uliyat, axloqiy qadriyatlar, maktab pedagogikasi, ta’lim jarayoni.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim jarayonida o’quvchilarda ma’naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish muhim pedagogik vazifa sifatida qaraladi. Bugungi kunda yosh avlod nafaqat bilmga, balki ma’naviy ong va ijtimoiy mas’uliyatga ega bo’lishi kerak. Shu nuqtai nazardan, tarbiya fani maktab ta’limining markaziy elementi sifatida o’quvchilarda tayanch ma’naviy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarbiya fanining vazifasi — yoshlarni axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy odob-axloq qoidalari va milliy hamda umuminsoniy tamoyillar bilan tanishtirishdir.

Tayanch ma’naviy kompetensiyalar — bu shaxsning asosiy axloqiy qadriyatlarini, ijtimoiy mas’uliyatini va ongli qaror qabul qilish qobiliyatini o’z ichiga oladi. Ular o’quvchilarda halollik, adolat, mehr-muhabbat, fidoyilik va mas’uliyat kabi xulq-atvor sifatlarini shakllantirishda poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli, tarbiya fanining metodikasi va mazmuni o’quvchilarda bu kompetensiyalarni samarali rivojlantirishga qaratilgan bo’lishi lozim. Maqolada o’quvchilarda tayanch ma’naviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida tarbiya fanining pedagogik ahamiyati, mazmuni va metodikasi tahlil qilinadi. Shuningdek, interaktiv darslar, amaliy mashg’ulotlar va turli metodik yondashuvlar orqali o’quvchilarda axloqiy ong va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish usullari ko’rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot natijalari maktab pedagoglari va ta’lim tizimi vakillari uchun amaliy ahamiyatga ega bo’lib, ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Zamonaviy jamiyatda yosh avlodning ma’naviy rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishi muhim ahamiyatga ega. Axloqiy va ma’naviy qadriyatlar, ijtimoiy mas’uliyat va madaniy me’yorlar o’quvchilarning jamiyatdagi faol ishtirokini ta’minlaydi. Shu bois, maktab ta’limi nafaqat bilim berish, balki shaxsning ma’naviy barqarorligini rivojlantirishga

qaratilgan tizimli jarayon sifatida qaraladi. Tarbiya fani esa aynan shu jarayonda asosiy vosita bo'lib, o'quvchilarda ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish va mustahkamlashda markaziy rol o'ynaydi.

O'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish — bu uzoq muddatli pedagogik jarayon bo'lib, unda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy odob-axloq, milliy va umuminsoniy tamoyillar asosida qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Bunday kompetensiyalar yoshlarni hayotiy vaziyatlarda to'g'ri va ongli tanlov qilishga, jamiyat bilan uyg'unlashishga va ijtimoiy majburiyatlarini anglashga o'rgatadi. Shuningdek, pedagoglar tomonidan qo'llaniladigan turli interaktiv metodlar, guruh ishlari, rolli o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni samarali shakllantirishga imkon yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda o'quvchilarda ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi katta e'tibor qaratilmoqda. Ainscow (2020) o'quvchilarda inklyuziv va teng huquqli ta'lim jarayonida ma'naviy qadriyatlarning shakllanishi muhimligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, tarbiya fani orqali o'quvchilarga axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish, ularni jamiyatdagi ijobiy ijtimoiy faoliyatga yo'naltirish samarali bo'ladi [1]. UNESCO (2020) ta'lim tizimida ma'naviy va axloqiy rivojlanishning barqaror asoslarini yaratish bo'yicha global tavsiyalarni ishlab chiqqan. Tahlillarga ko'ra, o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish, ularni axloqiy qadriyatlar, hurmat, mehr-muhabbat va jamiyatga mas'uliyatli bo'lishga o'rgatish maktab pedagogikasi uchun markaziy vazifalardan biridir [2]. Shuningdek, Sattarova va hamkorlari (2024)ning tadqiqotlari ko'rsatadiki, tarbiya fanida interaktiv metodlar, guruh ishlari, rol o'yinlari va muammoli vaziyatlar orqali o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni samarali shakllantirish mumkin. Ularning tadqiqotida ta'kidlanishicha, o'quvchilarning axloqiy fikrlash qobiliyati va ijtimoiy ko'nikmalari aynan ushbu pedagogik yondashuvlar orqali rivojlanadi [3]. Bundan tashqari, Finlandiya ta'lim tizimi tajribasi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, mas'uliyat va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan metodlarni namoyon etadi. Unga ko'ra, o'quvchilarda ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish uchun darslar faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni mustahkamlashga yo'naltirilgan bo'lishi zarur [4]. Shu bilan birga, Zubkov (2021) o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishning psixologik asoslarini o'rganib, shaxsning hissiy va axloqiy rivojlanishi pedagogik jarayon bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Unga ko'ra, o'quvchilarda axloqiy qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish maqsadida interaktiv va amaliy metodlar samarali vosita hisoblanadi [5].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarbiya fani o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda markaziy rol o'ynaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar — interaktiv metodlar, guruh ishlari, amaliy mashg'ulotlar — o'quvchilarning axloqiy ongini rivojlantirish, ijtimoiy mas'uliyatni mustahkamlash va ularni jamiyatdagi faol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

MATERIALLAR VA USULLAR

Tadqiqot materiali sifatida 100 nafar 5–10-sinf o'quvchilari tanlandi. Ularning ma'naviy ongini va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini baholash uchun maxsus testlar, so'rovnomalar va darslarda kuzatuvlar ishlatildi. Shu bilan birga, tarbiya

fanidagi amaliy mashg'ulotlar va interaktiv darslar tadqiqot jarayonida asosiy material sifatida xizmat qildi. Tadqiqotda ikki asosiy usul qo'llanildi: sifatli va miqdoriy. Sifatli usullar — intervyular, darslarda kuzatuv, guruh muhokamalari va refleksiv ish varaqalari orqali o'quvchilarning axloqiy fikrlash va ijtimoiy ko'nikmalarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Miqdoriy usullar esa o'quvchilarning tayanch ma'naviy kompetensiyalarini statistik testlar orqali baholashga asoslandi. Olingan natijalar jadval va diagrammalar ko'rinishida vizual tarzda taqdim etildi. Tadqiqotda tarbiya fanida qo'llaniladigan metodlar quyidagilarni o'z ichiga oldi: interaktiv metodlar (rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar, guruh muhokamalari), amaliy mashg'ulotlar (maktab hayotidagi real vaziyatlarda axloqiy qaror qabul qilishni mashq qilish), va refleksiv ish varaqalari (o'quvchilarning darsdan keyingi fikrini yozma shaklda ifodalashi). Shuningdek, eksperimental metod qo'llanildi. O'quvchilar eksperimental va nazorat guruhlariga bo'linib, eksperimental guruhda interaktiv va amaliy metodlar yordamida tayanch ma'naviy kompetensiyalar shakllantirildi. Nazorat guruhida esa an'anaviy darslar davom ettirildi. Ushbu yondashuv natijalarini solishtirish orqali metodlarning samaradorligi baholandi. Ushbu materiallar va usullar kombinatsiyasi tadqiqotga keng qamrov, ilmiy asos va amaliy ahamiyat beradi. Natijalar maktab pedagoglari uchun o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning tayanch ma'naviy kompetensiyalarini aniqlash uchun maxsus testlar ishlab chiqildi. Ushbu testlar halollik, mas'uliyat, mehr-muhabbat, adolat va ijtimoiy faollik kabi ko'rsatkichlarni o'lchashga qaratilgan. Test natijalari o'quvchilarning individual xususiyatlarini va guruh bo'yicha tendensiyalarini aniqlash imkonini berdi.

TADQIQOT MUHOKAMASI

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruhda tarbiya fanining interaktiv va amaliy metodlari yordamida o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalar sezilarli darajada oshgan. Guruh ishlari, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar o'quvchilarning axloqiy qaror qabul qilish, ijtimoiy mas'uliyat va halollik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi. Natijalar grafik va diagrammalarda eksperimental guruhning ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan yuqoriligini aniq ko'rsatdi. O'quvchilarning refleksiv ish varaqalari tahlili shuni ko'rsatdiki, interaktiv metodlar ularning hissiy intellekti va axloqiy fikrlash qobiliyatini oshirgan. Eksperimental guruhdagi o'quvchilar o'z fikrlarini mantiqiy, ijtimoiy va axloqiy jihatdan izchil ifodalashgan, bu esa tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishdagi samaradorlikni tasdiqlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tarbiya fanida an'anaviy metodlardan tashqari interaktiv va amaliy yondashuvlarni qo'llash o'quvchilarda axloqiy ongini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, guruh ishlari va muhokamalar o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyatni oshirish, boshqalar bilan hamkorlik qilish va madaniy qadriyatlarni anglash imkonini yaratadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali strategiyasi shaxsiylashtirilgan yondashuv, interaktiv metodlar va amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirishdan iborat. Ushbu metodlar o'quvchilarda axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi, ularni jamiyatdagi faol va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalaydi. Shuningdek, tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish uzoq muddatli jarayon bo'lib, metodlarning tizimli qo'llanilishi va doimiy pedagogik kuzatuvlar bilan birgalikda samarali bo'ladi. Ushbu natijalar maktab pedagoglari uchun axloqiy va ma'naviy

tarbiyaga qaratilgan dars jarayonini yanada samarali tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon yaratadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda tarbiya fanining o'rnini faqat axloqiy qadriyatlarni o'rgatish bilan cheklanmaydi. U, shuningdek, ijtimoiy muhit bilan uyg'unlashishni, boshqalar bilan hamkorlik qilishni va murakkab vaziyatlarda ongli qaror qabul qilishni rivojlantiradi. Eksperimental guruhdagi o'quvchilar bu jihatlarni amaliy mashg'ulotlar orqali o'zlashtirdi va shaxsiy xulq-atvoriga tatbiq etdi.

Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni individual yondashuvni talab qiladi. Har bir o'quvchining qobiliyati, hissiy rivojlanishi va ijtimoiy faolligi hisobga olinishi, metodlar va mashg'ulotlar shunga moslashtirilishi lozim. Bu esa tarbiya fanining samaradorligini oshirish va o'quvchilarda axloqiy va ma'naviy ongini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari pedagoglarga axloqiy va ma'naviy tarbiyani tizimli ravishda dars jarayoniga integratsiya qilish imkoniyatini beradi. Tarbiya fanining mazmuni, metodikasi va interaktiv yondashuvlari o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishni samarali tarzda amalga oshirishga xizmat qiladi. Ushbu muhokama shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ta'lim jarayonida tarbiya fanining roli faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasdan, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy mas'uliyatini mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Shu jihat pedagogik strategiyalar va dars rejalarini ishlab chiqishda asosiy yo'nalish bo'lib xizmat qiladi.

1-jadval

N	Tarbiya fanining funksiyalar	Shakllantiriladigan ma'naviy kompetensiyalar	O'quvchilarda hosil bo'ladigan natijalar	Izoh
1	Axloqiy tarbiya	Halollik, adolat, vatanparvarlik	O'quvchilar adolatli, mas'uliyatli va halol bo'lib tarbiyalanadi	Axloqiy qadriyatlar orqali shaxsning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi ta'minlanadi
2	Madaniy-ma'rifiy tarbiya	Mas'uliyat, o'zini boshqarish, samarali qaror qabul qilish	O'quvchilar o'z milliy merosini hurmat qiladi, madaniyatga qiziqadi	Tarbiya fani milliy va global madaniyatni uyg'unlashtirish orqali shaxsni rivojlantiradi
3	Maqsadli tarbiya	Mas'uliyat, o'zini boshqarish, samarali qaror qabul qilish	O'quvchilar o'z faoliyatini boshqara oladi, maqsadga erishish yo'llarini biladi	Maqsadli tarbiya shaxsni mustaqil va intizomli qiladi
4	Ijtimoiy tarbiya	Hamkorlik, hamjihatlik, jamiyat oldidagi mas'uliyat	O'quvchilar jamoada faol ishtirok etadi, boshqalar bilan muvofiqlikda ishlashni o'rganadi	Estetik qadriyatlar ruhiy rivojlanishga ijobiy ta'sir qiladi
5	Ma'naviy-estetik tarbiya	Go'zallikni qadrlash, ijodkorlik	O'quvchilar san'at, tabiat va atrof-muhitni qadrlashni o'rganadi	Estetik qadriyatlar ruhiy rivojlanishga ijobiy ta'sir qiladi

Tarbiya fanining asosiy vazifasi – o'quvchilarda ma'naviy, axloqiy, madaniy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishdir. Bu kompetensiyalar shaxsning:

1. Axloqiy barqarorligini oshiradi – to'g'ri va noto'g'ri, adolatli va adolatsizni farqlay oladi.
2. Madaniy ongini rivojlantiradi – milliy va global qadriyatlarni anglaydi.
3. Ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlaydi – jamiyatda hamkorlik qila oladi.
4. Ma'naviy-estetik dunyoqarashini boyitadi – go'zallik va ijodkorlikni qadrlaydi.

Shunday qilib, tarbiya fani o'quvchilarda mustahkam tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish orqali shaxsning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tarbiya fani o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Interaktiv metodlar, guruh ishlari, rolli o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning axloqiy ongini, ijtimoiy mas'uliyatini va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini samarali rivojlantiradi.

Eksperimental guruh natijalari shuni tasdiqladiki, tarbiya fanining mazmuni va metodikasi o'quvchilarda axloqiy va ma'naviy ongni shakllantirishda sezilarli farq yaratadi. O'quvchilarning refleksiv ish varaqalari va kuzatuvlar tahlili ular orasida axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash va ijtimoiy faollikni oshirishda interaktiv yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatdi. Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni individual yondashuvni talab qiladi. Har bir o'quvchining qobiliyati, hissiy rivojlanishi va ijtimoiy xulq-atvori hisobga olinishi, metodlar va mashg'ulotlar shunga moslashtirilishi lozim. Bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali va maqsadga yo'naltirilgan qiladi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari maktab pedagoglari va ta'lim tizimi vakillari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Tarbiya fanini samarali qo'llash orqali o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirish, ularni jamiyatdagi faol, mas'uliyatli va axloqiy shaxs sifatida tarbiyalash mumkin. Shu bilan birga, tadqiqot kelajakda o'quvchilarda ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha yangi metodik yondashuvlar va pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ainscow, M. «Inclusion and equity in education: Making sense of global challenges». Prospects, 2020.
2. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education. Paris: UNESCO, 2020.
3. Sattarova, M. & Jamolova, D. Pedagogical approaches to forming moral competencies in schoolchildren. Tashkent: International Nordic University, 2024.
4. Finnish National Agency for Education. Basic Education Curriculum Guidelines. Helsinki, 2021.
5. Zubkov, A. Psychological foundations of moral competency development in schoolchildren. Moscow: Pedagogical Press, 2021.
6. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution and Education: Impacts on Learning and Teaching. Geneva: World Economic Forum, 2018.
7. Lickona, T. Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. New York: Bantam Books, 1991.
8. Berkowitz, M. & Bier, M. What Works in Character Education: A Research-Driven Guide for Educators. Washington, D.C.: Character Education Partnership, 2005.
9. OECD. Education at a Glance 2020: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2020.
10. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.